



**Dilqəm  
ƏHMƏD**

**105 il öncə Bakının qurtarılmasında iştirak edən Osmanlı zabıtlarından biri də Süleyman İzzət bəydir. Sonralar Yeğün soyadı alan Süleyman İzzət bəy 1881-ci ildə İstanbulda doğulub. 1899-1902-ci illərdə hərbi məktəbdə təhsil alıb. Məzun olduqdan sonra 5-ci ordu komandanlığına təyin olunub. 1905-ci ildə hərbi akademiyanı bitirib, yüzbaşı rütbəsi ilə 25-ci süvari alayı 4-cü bölük komandanı vəzifəsinə yüksəldilib. Daha sonra müxtəlif bölük komandanlıqlarında xidmət göstərən Yeğün 1911-ci ildə minbaşı, 1916-cı ildə yarıbay rütbəsini qazanıb. Dobruca və Rumıniya müharibələrindəki rəşadətinə görə Məcidliyə nişanına layiq görüldü. 12 noyabr 1916-cı ildə 15-ci piyada tümen komandanlığına təyin olub. 1918-ci ilin iyununda bu tü-**

men asan gəldik. Ermənikəndə düşmənlə bir müddət vuruşduq, bir qisim əsgər əsir götürüldü. Həmçinin 2 uzun mənzilli tüfəng, 8 səhra və 2 dağ topu ilə 2 təyyarə ələ keçirildi. Soldan irəliləyən 1-ci tabor yoxuşu çıxar-cıxmaz anıdan rus və erməni zabıt və əsgərlərdən ibarət toplu halda bir alay qədər qüvvətlə rastlaşdı. Onlar komandasız çapmış bir halda qalmışdılar. Silah istifadə etmədən iki tərəf bir-birinə qarışdı. Sonra ağılı başına gələn düşmən Bakı istiqamətində qaçdı. İki tərəfin də bir-birinə qarşı süngü belə istifadə etməməsi təəccüblü şeydi... 1-ci tabor qaçan düşməni təqib edərkən 2-ci tabor sola yanaşaraq saat 08:30-da Bakının Çerniqorod qisminə hakim oldu və buradakı məhəlləyə yaxın quzey təpələri işğal edildi. Şəhərin bu qismi atəş altında saxlanıldı. Əhmədli tərəflərində olan və çoxu erməni atlı və piyada düşmən əsgəri də milis qüvvətlərimiz qarşısında geri çəkilərək qaça-qaça şəhərə gəldi... 38-ci alay saat 15-də Bakının Çerniqorod qisminə girib hakim nöqtələri ələ keçir-

373 əsgər də yaralanmışdı. Bakıda ki məğlub ingilislər vapurlarla Ənzəliyə qaçdılar. 5000-6000 piyada, 100 makinalı tüfəng və 20-yə qədər topdan ibarət olduğu təxmin edilən digər rus və ermənidən ibarət düşmən qüvvəti də yenə vapurlarla Dərbənd və Petrovsk şəhərlərinə neql edilmişlər”.

#### Təzəpirdə cümə namazı

**Süleyman İzzət bəyin əsərində türk ordusunun hərəkət istiqamətləri günbəgün detallı şəkildə verilib. Bakının azad edilməsindən sonra 15-ci tümen başqa şəhərlərə göndərilib. Lakin tümenin ali rütbəli zabıtları daha sonra Nuri paşanın dəvəti ilə yenidən şəhərə gəliblər. Süleyman İzzət bəy bu dövətdə iştirak edən Azərbaycan hökuməti üzvləri barədə qısa da olsa məlumat verir: “27 sentyabr 1918-ci ildə Qafqaz İslam Ordusu komandanı Nuri paşa və 5-ci Qafqaz Tümen komandanı Mürsəl paşanın dəvəti üzərinə 15-ci piyada tümenin yüksək rütbəli zabıtları ilə birlikdə Bakıya gətdik. Azərbaycan hökumətinin öndə gələnəri – Baş nazir Fətəli xan (çox zəki və ləyaqətli bir insandır), xarici işlər naziri Mə-**



- demişdi. Turan bu gün mədətən qazanılmamışsa da, mənən hasil olmuş, Turan fikri doğmuşdur. Bir kərə doğan fikir bir daha ölməz, bir daha sönməz!”

**Ən qaranlıq gecələrimizdə bizə məşəli- hüriyyət gətirən və ən çətin dəmlərimizdə imdadımıza gələrək bizi xilas edən qardaşlarımızı bizə doğru qoşduran, yolumuzda qurbanlar verdiren işdə bu məfkura, bu yeni doğmuş əməl günəşidir. O əməl günəşi ki, bir “nuru” da (Nuri paşayı göstərərək) işdə bizimlə bərabər! (Sürəklilə alqışlar)**

**Yaşasın əməl yolunda fədaiyəcan edən Türk Ordu və zabıtları, yaşasın Böyük Turan!” (Təkrar sürəklilə alqışlar).**

Süleyman İzzət bəyin əsərindən aydın olur ki, 29 noyabrda Gəncə bələdiyyəsi də Osmanlı zabıtlarının şərəfinə nahar təşkil edib. Qonaqlıqda Nuri paşa da iştirak edib. Bələdiyyə sədri çıxışında türk komandanları haqqında tərifli sözlər söyləyib, ardınca Mürsəl paşa Balkan hərbinin, Birinci Dünya müharibəsinin səbəbələrindən və türk ordusunun qüvvətindən bəhs edib. Daha sonra Ruşən Əşrəf bəy və Əhməd bəy Ağaoğlu nitq söyləyiblər. Ardınca Nuri paşa turançılıq mövzusunda uzun bir çıxış edib. Paşadan sonra Süleyman İzzət bəy bələdiyyə sədrinə üzünü tutaraq şəhid olan türk əsgərləri ilə bağlı hüznəndirici təklif irəli sürüb: “Yollardan keçərək heç bir şəhid məzarı görmədim. Bəlkə də, ölürlərimiz hələ də çayırlandıdır. Bu şəhidlərimizi toplayın və uyğun bir yerə dəfn edin. Bu şəhidləri arasında heç olmasa zabıtlarımızın adlarını və fotoşəkillərini birliklərdən istəyin. Məmləkətinizin müstəqilliyi uğrunda şəhid olan bu qəhrəman xadəşlərimizi tarixinizə yazın. Bunun xüsusilə bələdiyyə sədrində rica edirəm”.

**Bələdiyyə sədri bunu mütləq edəcəklərini bildirib.**

**Əsərinin sonunda bir çox Qafqaz İslam Ordusu zabiti kimi Süleyman İzzət bəy də Azərbaycandan ayrılmağın kədərli olduğunu yazıb: “Çox üzücüdür ki, xeyli qan tökərək nəticə əldə edən müzəffər türk zabıt və əsgərləri Mudros müqaviləsinin ağır şərtləri altında Quzey Qafqazı və Azərbaycanı təxliyə edərək yenə Qara dəniz sahilinə və buradan da ana vətəna qayıtdılar”.**

## Süleyman İzzət bəy:

# “Şəhidlərimizi dəfn edin, tarixinizə yazın”

## Qafqaz İslam Ordusu 105

**mən Batuma neql edilib. Onun rəhbəri olduğu bu tümenin bizim üçün ən böyük uğuru Qafqaz İslam Ordusu tabeçiliyində Bakının işğaldan azad edilməsində iştirakıdır.**

Süleyman İzzət bəy 1922-ci ildə təqaüdə çıxıb, 1944-cü ildə vəfat edib. Onun qələmə aldığı “Böyük hərbdə 15-ci piyada tümenin Azərbaycan və Şimali Qafqazdakı

rərək əsirləri və silahları toplamağa başlamışdı. İlk həmlədə 2 zabıt və 80 əsgər əsir götürüldü. Həmçinin 800-ə yaxın tüfəng və 6 makinalı tüfəng ələ keçirildi... Axsama doğru şəhərə girən albay Cəmil Cahidin bütün şəhərə mövqe komandanı təyin edildiyi xəbərini eşitdik... Axsam gec vaxtda Güzdəkdə qalmış Qafqaz İslam Ordusu komandanı

**həmmədhasən Hacinski (yaşılıdır və əsl məsləyi mühəndislikdir), daxili işlər naziri Cavanşir bəy, maliyyə naziri Əbdüli bəy, işə naziri Aşurov, ziraət naziri Xosrov bəy Sultanov və qazi Mustafa əfəndi ilə tanış olduq. Avstriya konsulluğuna yeni təyin edilən Baron Benedek də orada idi. Daha əvvəl hazırlanan avtomobillərə və xüsusi törən-**

runda döyüşlərdə məğlub etdikləri ingilis komandanı Denstervill haqqında da maraqlı fikirlər işlədib: “Bakıda məğlub olan ingilis generalı Denstervill Bakıya gəldiyi zaman Bakıdakı ingilis qüvvətinin 5000-ə çıxarılacağını və əl birliyi ilə hücum edilərək türklərin Qara dənizə qədər sürgün ediləcəyini elan etmişdi. Nəinki türkləri Qara dənizə qədər qovalaya bildi, hətta Bakını belə müdafiə etməyən bu general türklərin hücumları qarşısında məğlubiyətə məruz qalaraq özünü və qüvvətini zorla gəmilərə mindirdi və Bakıdan Ənzəli istiqamətinə dəniz yolu ilə fərar etdi”. Yeğün Biçeraxov da eyni aqibətə məruz qaldığını yazıb.

#### Gəncədə vida mərasimi

İngilislər Osmanlı dövləti ilə Mudros müqaviləsini imzaladıqdan sonra türk ordusu Qafqazı tərk etməli olub. Bu münasibətlə noyabr ayının 10-da Bakıda Azərbaycan hökuməti Nuri paşanın şərəfinə ziyafət verib. Ziyafətdə Əhməd bəy Ağaoğlu, Məhəmmədəmin Rəsulzadə və digərləri nitq söyləyiblər. Rəsulzadə çıxışında türk ordusu və onun komandanı haqqında xoş ifadələr söyləyib: “Dağları, dərələri, susuz səhraları aşib gələn qardaşlarımızla bərabər, şu doğma torpaqlarımız üzərində qan yalaşdıq, yenidən qardaş olduq. Torpaqlarımız əsrlərdən bəri yekdigərini qeyb etmiş qardaşların əməl yolunda verdikləri qurban qanları ilə islandı. Turan toxumu əkildi. O böyük fikrin ulduzu doğdu. Dan yeri ağardı. Osmanlıların adlı-sanlı türkçülərindən:

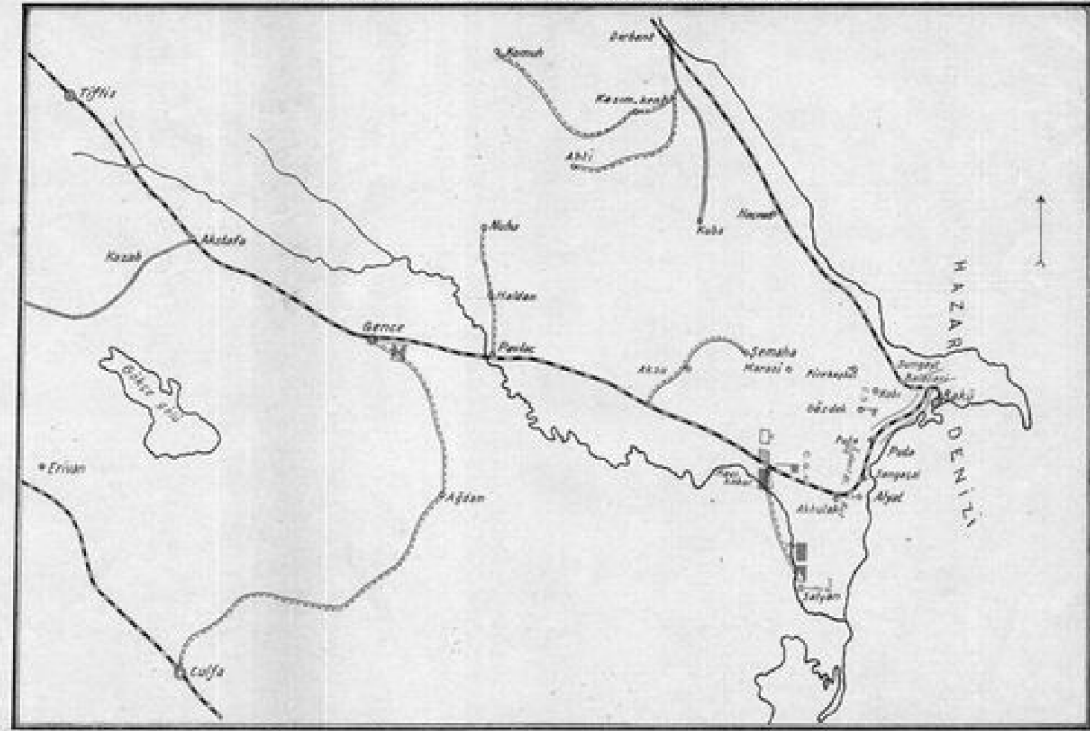
**“Vətən nə Türkiyədir türklərə, nə Türküstan, Vətən böyük və müəbbəd bir ölkədir – Turan”**

dəyən Ziya Gökalp bəy, hərbi-ümuminin başlanğıcında xeyirli fal açaraq:

**“Rusiya dağılıb viran olacaq, Türkiyə böyüyüb Turan olacaq”**

15 nci Piyade Tümeni Bakı'ya Varmadan Öncə Kafkas İslam Ordusu Birliklərinin Bakı'nın Batısında və Güneyindəki Durum və Güney Grubu Birliklərinin Konuşu

EK 2



hərəkət və müharibələri” adlı əsəri 1936-cı ildə işıq üzü görüb. Bu əsərdə Bakının azad edilməsi ilə bağlı maraqlı bilgiler var.

#### Bakıya hücum

Süleyman İzzət bəyin əsərində Bakıya hücumla bağlı mühüm bilgiler verilib. Bu məlumatlar daha çox şəhərə girən birliklərin hərəkət istiqamətləri, döyüşlərlə bağlıdır. Komandanı olduğu tümenin şəhərə girişi ilə bağlı yazıb: “15 sentyabr sabahı erkəndən 15-ci piyada tümeninə hücumla keçmə əmrini verdim... Düşmən məğlub olaraq geri qaçmağa başladı. Ermənikəndə qədər

Nuri paşadan iki telefon əmri gəldi. İlkində 15-ci piyada tümenin 5-ci Qafqaz Tümen komandanı Mürsəl paşanın əmrinə verildiyi bildirilirdi. İkincisində isə deyilirdi: “Bakının zəbtü üçün edilən müharibələrdə bütün birliklərin zabıt və əsgərlərinə göstərdikləri qeyrət və fədakarlıqlara görə təşəkkür edirəm”... Bakının zəbtü üçün həyata keçirilən son iki günlük hücumda ən çox 15-ci piyada tümeninə mənsub 56-cı və 38-ci alaylar qəhrəmancasına vuruşmuş və bir çox itkilər vermişdi. Hücum nəticəsində tümen əmrində olan bu iki alaydan 6 zabıt və 84 əsgər şəhid olmuş, 12 zabıt və

**lə Təzəpir məscidinə gətdik. Məscidin bir tərəfi rus topçu məmmləri ilə təxrib edilmişdi. Böyük bir kütlə ilə cümə namazı qılındı. Xütbə və mövludü-şərif oxundu. Sonra ordu qərargahına qayıdıldı. 28 sentyabr 1918-ci ildə Gəncəyə gedən Nuri paşa Mürsəl paşanı yerinə vəkil olaraq qoydu. 29 və 30 sentyabr tarixlərində əskikliklərin tamamlanması ilə məşğul olundu. Dəmiryolu Yalamaya qədər nəqliyyata uyğun bir hala gətirildi. Telefon əlaqəsi tamamilə quruldu”.**

#### Denstervill haqqında

Süleyman İzzət bəy Bakı uğ-